

Prof. dr. Zijad Šehić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Filozofski fakultet/Faculty of Philosophy

UDK 94 (497.15)

**BOSNA I HERCEGOVINA OD POČETKA PROCESA
DISOLUCIJE SFRJ DO MEĐUNARODNOG PRIZNANJA**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE PROCESS FROM
SFR YUGOSLAVIA DISSOLUTION TO
THE INTERNATIONAL RECOGNITION**

Sažetak

Na osnovu izvora i referentne literature autor razmatra događaje i procese koji su imali ključnu ulogu na zbivanja u Bosni i Hercegovini od početka disolucije SFRJ do njenog međunarodnog priznanja, 6. aprila 1992. godine. Posebnu pažnju autor je posvetio situaciji na unutrašnjopolitičkoj sceni u BiH, stavljajući u prvi plan nacionalne ciljeve i način njihove realizacije.

Ključne riječi: proces disolucije SFRJ, Bosna i Hercegovina, međunarodna diplomatija, nezavisnost, međunarodno priznanje

Summary

In the paper author analyzes, by using referential sources and literature, crucial events and processes that affected happenings in Bosnia and Herzegovina from the beginning of SFR Yugoslavia's dissolution to the international recognition of Bosnia and Herzegovina on 6 April 1992. The special attention is devoted to the situation in internal BH political scene by emphasizing the national goals and means of their achievement.

Keywords: SFR Yugoslavia's dissolution, Bosnia and Herzegovina, international diplomacy, independence, international recognition

Kada je 4. maja 1980. godine umro Josip Broz Tito, karizmatička ličnost i integrativna figura socijalističke Jugoslavije, činilo se da iza sebe ostavlja sigurno naslijeđe. Međutim, njegovo životno djelo, ujedinjena i između sebe pomirena Jugoslavija počela je ubrzo da se raspada. Komunistička rukovodstva pojedinih republika, djelimično demokratizirana i pod utjecajem reagovanja stanovništva, počela su otvoreno da iskazuju nezadovoljstvo

saveznim konceptima. Komunisti Republike Srbije vodili su glavnu riječ u sprečavanju demokratizacije ekonomskog i političkog sistema u zemlji, a taj okvir su počeli unositi u glavne savezne poluge, jaku državnu policiju i armiju. Nazadovanje industrijske proizvodnje pratile su masovna nezaposlenost i galopirajuća inflacija, a istovremeno su porasle političke i društvene napetosti. Životni standard je opao na nivo 60-ih godina, pogoršala se zdravstvena i socijalna slika stanovništva, što je praćeno svim formama agresivnosti. Višegodišnje loše upravljanje privredom se sve jasnije ispoljavalo. Nestašice prehrambenih i osnovnih proizvoda od 1983. primorale su vladu da štampa bonove, a već 1985. godine broj stanovnika koji su živjeli ispod granice siromaštva povećan je na 25%, dok je nezaposlenost dostigla 14%, a inflacija vrtoglavo porasla na 80%. I međunarodne finansijske institucije i mnogi jugoslavenski stručnjaci su smatrali da je veliki uzrok pada privrede bilo postepeno uobličavanje šest „nacionalnih“ privreda unutar sistema. Nakon Titove smrti ispostavilo se da u velikoj mjeri ne funkcioniše konfederalna struktura uspostavljena sedamdesetih godina.

Beogradski informativni nedjeljnik NIN je 1983. godinu okarakterisao kao godinu „proloma historije“. Uzroci talasa preispitivanja prošlosti su se nalazili u krizi tadašnjeg vremena. Proces reinterpetacije prošlosti Srbije pokrenuli su književnici. Gojko Đogo je bio jedan od prvih pisaca koji se pripadali tom krugu. U zbirci satiričkih poema „Vunena vremena“ objavljenoj 1981. godine, dao je prikrivenu kritiku Josipa Broza Tita. Nacionalizmom se bavio i Vuk Drašković, vođa „Srpskog pokreta obnove“, koji je u svom romanu pod naslovom „Nož“ razradio temu koja je govorila o srpskim patnjama u vrijeme Drugog svjetskog rata, osporavajući tezu SKJ o „bosanskim Muslimanima kao posebnoj naciji“, tvrdeći da su oni zapravo Srbi „čiji su preci odbacili pravoslavlje“. Roman Vojislava Lubarde „Anatema“ također je bio inspiriran srpskim nacionalizmom, kao i historijski pamflet „Sorabi“ Milića Stankovića u kojemu se tvrdilo da su „Srbi najstariji narod na Balkanu“. Osamdesetih godina u novo raspoloženje u Srbiji savršeno su se uklopila dva romana viđenjem sebe kao žrtve. Prvi je bio epski roman „Vreme smrti“ koji je govorio o položaju Srbije u Prvom svjetskom ratu, a koji je napisao Dobrica Ćosić, romanopisac izbačen iz SKJ-a zbog nacionalističkih ispada. Taj roman je otvorio pitanje preispitivanja prošlosti, pojačavajući želju za njihovim ispravljanjem. Tim putem išao je i kratki roman Danka Popovića „Knjiga o Milutinu“, objavljen 1986. godine, priča o priprostom srpskom seljaku koji se bezuspješno pokušavao uhvatiti u koštac s velikim pitanjima sudbine nacije i utjecaja nacionalne historije na pojedinca.

Slobodan Milošević je bolje od drugih shvatio šta se događa: drukčija strujanja u kulturnoj sferi pridonijela su, zajedno sa drugim faktorima, promjeni političkog raspoloženja. Srpska javnost je 1986. godine bila zrela za promjenu. Milošević je iskoristio novo raspoloženje i počeo se zauzimati za „srpska prava“. Godine 1988. na ulice su počele izlaziti grupe koje su navodno predstavljale srpsku javnost, pozivale svoga vođu da preuzme kontrolu nad Kosovom, Vojvodinom, Crnom Gorom i Srbijom, a širile su se glasine kako Milošević sebe zamišlja kao „novoga Tita“. Uskoro je genocid nad Srbima postao glavna tema kojom su se bavili mediji. Umjesto da se založi za odmjereniji naučni pristup toj temi, najznačajnija kulturna institucija Srbije i centar intelektualne opozicije, „Srpska akademija nauka i umetnosti“, pridružila se tim aktivnostima. U procesu homogenizacije nacije ključnu ulogu su dobila zbivanja iz Prvog i Drugog svjetskog rata. Uvjerenje da nacionalnoj zajednici prijete istrebljenje – koje je postojalo u svim savremenim jugoslavenskim nacionalizmima, ali najdominantnije u srpskom – potjecalo je iz revizije historije započete osamdesetih godina, a naročito teme genocida u novoj nacionalističkoj viziji koju je stvorila beogradska inteligencija. U okviru dirigitirane kampanje beogradske mediji su uvjeravali bosanskohercegovačke Srbe da su „u velikoj meri ugroženi“. Krajem osamdesetih godina nacionalistički mitinzi u Bosni i Hercegovini, pripremljeni od „profesionalnih demonstranata“ koji su autobusima prevoženi iz Srbije, postali su česta pojava. Nošenje moštiju kneza Lazara praćeno je upozorenjem neprijateljima „okrvavljenih i vječno patećih Srba da će učiniti sve da skrše njihovu rasu, i njihove potomke, tako temeljito da ih historija neće ni pamtiti“. List „Politika“ su od 1987. godine preplavili članci koji su huškali na strah i mržnju prema sve većem broju unutrašnjih neprijatelja (kosovskim Albancima, kasnije Hrvatima, Slovencima, Bošnjacima, Vatikanu, CIA-i...). Istovremeno, unutrašnje stranice novina bile su posvećene „beskrajno opsesivnim temama iz prošlosti Srbije: njenim bitkama, njenim dinastijama, njenim jedinstvenim stradanjima“.

Nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je bila najiskreniji čuvar tekovina jugoslavenske revolucije. Na početku 1990. godine uslijedio je nagovještaj promjena. Sarajevsko „Oslobođenje“ je 2. januara te godine prvi put izašlo bez zaglavljaja – „Druže Tito, mi ti se kunemo“. Tako je Savez komunista Bosne i Hercegovine, nakon gotovo jedne pune decenije zaklinjanja, i simbolično „skrenuo“ sa njegovog puta. Skupština SRBiH je 21. februara 1990. godine donijela Zakon o građanskim udruženjima kojim je bilo predviđeno uvođenje višepartijskog sistema u Bosni i Hercegovini. Skupština SRBiH je 31. jula 1990. godine prihvatila ustavne amandmane kojim se BiH definirala „demokratskom državom ravnopravnih građana BiH, Muslimana, Srba, Hrvata i drugih“. Savezna skupština SFRJ je 8. augusta

1990. godine donijela nekoliko amandmana na savezni Ustav, što je omogućilo uvođenje višestranačkog sistema. Na svom zasjedanju 19. augusta 1990. godine Skupština SRBiH se opredijelila za federativnu Jugoslaviju. Iako se SKBiH suprotstavljao formiranju novih stranaka, taj proces više nije bilo moguće zaustaviti. Tako je 26. maja 1990. godine u Sarajevu osnovana „Stranka demokratske akcije“ („SDA“). Za prvog predsjednika izabran je Alija Izetbegović. „Srpska demokratska stranka“ („SDS“) je formirana 12. jula 1990. godine u Sarajevu, u dvorani „Skenderija“, a za prvog predsjednika je izabran Radovan Karadžić. Zatim je osnovana i politička organizacija hrvatskog naroda. U Sarajevu je 18. augusta 1990. godine održan prvi opći Sabor „Hrvatske demokratske zajednice BiH“ („HDZBiH“). Za predsjednika je izabran Davor Perinović, ali je on uskoro smijenjen, a za novog političkog vođu bosanskohercegovačkih Hrvata imenovan je Stjepan Kljujić.

Na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini, održanim 18. novembra 1990. godine, najveći dio glasača se odlučio da bira duž etničkih linija. Izbore je dobila „SDA“, sa Alijom Izetbegovićem na čelu, koja je od 240 zastupničkih mjesta u republičkoj Skupštini osvojila 86 (35,83%). „SDS“ je dobila 72 mjesta (30%) i „HDZ“ 44 (18,33%). Tri glavne nacionalne stranke osvojile su 202 mjesta u Parlamentu BiH (84,17%), a ostale stranke 38 (15,83%). Na izborima za Predsjedništvo Republike najviše glasova dobili su Fikret Abdić i Alija Izetbegović („SDA“), Nenad Kecmanović („SRSBiH“), Nikola Koljević i Biljana Plavšić („SDS“), Stjepan Kljujić i Franjo Boras (HDZ) te dr. Ejup Ganić, kao Jugoslaven iz „SDA“. Nakon izbora u BiH za predsjednika Predsjedništva imenovan je Alija Izetbegović („SDA“), za predsjednika Skupštine Momčilo Krajišnik („SDS“), potpredsjednika Skupštine Mariofil Ljubić („HDZ“), a za prvog mandatar nove vlade Jure Pelivan.

Historijske činjenice pokazuju da na prostorima Bosne i Hercegovine nikada nisu postojale monoetničke administrativno-teritorijalne jedinice, niti podjele na etničkoj ili religijskoj osnovi. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1885. godine, u BiH je bilo 52% jednonacionalnih naselja, a 48% nacionalno mješovitih; godine 1910. broj jednonacionalnih naselja je opao na 46%, a mješovitih porastao na 54%. Statistički podaci pokazuju da je u periodu nakon Drugog svjetskog rata etnička izmiješanost stanovništva bila u porastu. Do 1991. godine broj jednonacionalnih naselja je pao na 20%, dok je broj mješovitih porastao na 80%. Prema rezultatima popisa stanovništva, u Bosni i Hercegovini je 1991. godine živjelo 4.377.033 stanovnika, od kojih je Bošnjaka bilo 43,5%, 17,4% Hrvata, 31,2% Srba i 2,4% ostalih, dok se 5,5% stanovnika nije nacionalno izjasnilo.

Predsjednik Izetbegović je u pismu premijeru Anti Markoviću od 11. jula 1991. godine naglašavao da je politička situacija u BiH bila pod „velikim nepovoljnim utjecajem ukupno loše političke i ekonomske situacije u Jugoslaviji, jer su se dogovori o budućem uređenju zemlje odvijali sporo i sa zanemarljivim uspjesima, a izgledi za mirno rješenje su bili sve manji.“ Rekao je i da je osnovno pitanje u Bosni i Hercegovini bilo narušavanje njenog suvereniteta, što se ogledalo u ilegalnom transportu oružja, upadima jedinica tzv. „SAO krajine“ u neke dijelove Republike i proklamacijama o spajanju Bosanske i „tzv. SAO krajine“. Žalio se i na ponašanje JNA koja je više puta proglasila mobilizaciju ratnih jedinica u Bosni i Hercegovini, jer se ona provodila bez odluke Predsjedništva SFRJ i bez „prethodnog i pravovremenog obavještanja civilnih vlasti BiH“. Od predsjednika SIV-a Markovića zatraženo je da se poduzmu odgovarajući koraci kako bi se mobilizacija ratnih jedinica JNA, Teritorijalne odbrane i rezervnog sastava milicije „što prije okončala“, jer je mobilizacija imala štetne političke posljedice i doprinosila pogoršanju međunacionalnih odnosa.

Na godišnjoj skupštini „SDS-a“, održanoj 12. jula 1991. godine u Sarajevu, dominirale su ocjene da „sa Hrvatima i Slovencima više nema života“ i da „Srbi ne priznaju Izetbegovića za predsjednika“. Karadžić je ponovo naglašavao da Jugoslavija može samo da opstane kao moderna demokratska federacija. Zatim je uslijedila izjava hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana londonskom „Timesu“ o podjeli Bosne i Hercegovine „kao jedinom mirnom rješenju jugoslavenske krize“ te je potvrdio da se on u tom pogledu slaže sa Miloševićem. Ta informacija prenesena je 13. jula, a Predsjedništvo BiH je već sutradan održalo vanrednu sjednicu i ocijenilo da bi njena podjela „bila najgore rješenje jer bi izravno vodilo u rat“.

Nakon izbijanja rata u Sloveniji i Hrvatskoj pojačale su se napetosti i u Bosni i Hercegovini. U toku borbi u Hrvatskoj dijelovi teritorija Bosne i Hercegovine su bili uvučeni u konflikt. Bosanska krajina se primjetno otela kontroli zvanične bosanskohercegovačke Vlade, predstavljajući logističku bazu JNA za vojne operacije u Hrvatskoj. U ljeto i jesen 1991. godine JNA je mobilizirala bosanskohercegovačke Srbe putem stalnih mobilizacija i manevara i počela raspoređivati jedinice duž glavnih komunikacija. Budući da je krajem septembra 1991. godine JNA proglasila opću mobilizaciju Krajiškog korpusa, Predsjedništvo BiH je zaključilo da su te mobilizacije nelegalne, zahtijevajući istovremeno povratak bosanskohercegovačkih regruta iz JNA. Nastojeći da se izbjegne uvlačenje u srpsko-hrvatski sukob, predsjednik Izetbegović je proglasio neutralnost BiH i uputio poziv njenim građanima da se ne odazivaju na mobilizaciju. Nikola Koljević je ocijenio da je ta izjava neprihvatljiva jer ona nije izražavala interese svih triju naroda.

Smatrao je da bi neutralnost oštetila srpsku stranu kao i da Izetbegović želi spriječiti djelovanje JNA iz BiH na Hrvatsku. Karadžić je bio još oštrije tvrdeći da BiH nije samostalna država i ne može da donese odluku o neutralnosti, smatrajući da je „JNA jedina savezna institucija i ona mora da bude podržana u njenim legalnim i dostojanstvenim naporima u cilju sprečavanja dalje eskalacije nasilja.“ Karadžić je ocijenio i da su Slovenija i Hrvatska imale pravo da se izdvoje iz jugoslavenske federacije, s tim što sa Slovenijom nije bilo nikakvih spornih tačaka, a sa Hrvatskom jeste.

Ratna psihoza je uskoro zavladała sjednicom Parlamenta. Karadžić je na zahtjev bošnjačkih i hrvatskih političara reagirao riječima: „Molim vas da ozbiljno shvatite, ovo nije dobro što vi radite. Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošle Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje.“ Predsjednik Izetbegović je zatim Karadžiću uputio jasnu poruku da „njegove riječi i njegov način izlaganja jasno pokazuje zašto Muslimani možda i neće ući u buduću Jugoslaviju; njegove riječi su pokazale zašto je i kod drugih naroda takva Jugoslavija koju on predlaže omražena“, te da „muslimanski narod neće nestati“. Srpski poslanici napustili su Skupštinu, a odluka o nezavisnosti usvojena je u nastavku zasjedanja u prvim satima 15. oktobra 1991. godine. Usvojeni su „Platforma Predsjedništva SRBiH“ i „Memorandum SDA“.

Od sredine septembra do početka novembra 1991. godine „SDS“ je uspostavila tzv. „Srpske autonomne oblasti“ („SAO“) koje su bile nezavisne od centralne vlasti: Autonomna regija Krajina (sa 17 općina i sjedištem u Banjoj Luci), SAO Hercegovina (sa devet općina i sjedištem u Trebinju), SAO Romanijsko-birčanska (šest općina sa sjedištem u Sarajevu), SAO Semberija (sa tri općine i sjedištem u Ugljeviku) i SAO Sjeverna Bosna (sa dijelovima 17 općina i sjedištem u Doboju). Zatim je na sastanku kluba poslanika „SDS-a“ donesena odluka o formiranju odvojene skupštine pod nazivom „Skupština srpskog naroda u BiH“. Njima su se pridružila i dva poslanika „Srpskog pokreta obnove“ („SPO“). Istovremeno je donesena i odluka o ostajanju srpskog naroda BiH u „zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, te drugim koji se za taj ostanak izjasne“. Ta skupština je 24. oktobra 1991. godine donijela odluku o raspisivanju plebiscita srpskog naroda u BiH na kome će se odlučiti o ostajanju u zajedničkoj državi. Srpski narod trebalo je da se izjasni o pitanju: „Da li ste saglasni sa odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 24. oktobra 1991. godine da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom

Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne?“ Referendum je održan 9. i 10. novembra 1991. godine, a Skupština BiH nije priznala njegove rezultate, ocjenjujući ga neustavnim i nevažećim.

Od Evropske zajednice uspostavljena, Sudačka komisija jugoslavenske konferencije pod vođstvom predsjednika francuskog Ustavnog savjeta Roberta Badintera ustanovila je 7. decembra 1991. godine da u osamostaljivanju jugoslavenskih republika nije riječ o secesiji, nego o raspadu savezne države Jugoslavije. EZ je 16. decembra 1991. godine precizirala uvjete za priznanje novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu, koje se konstituiraju na demokratskim osnovama. Sa priznavanjem su mogle računati samo države koje se obavežu na učešće u pregovaračkom procesu i obećaju da će poštovati državopravnost, demokratiju i ljudska prava, nepovredivost svih granica koje mogu biti promijenjene samo na miran način i u dogovoru, kao i da će poštovati svoje međunarodne obaveze u vezi sa reguliranjem pitanja sa naslijeđem država. Ponovo je naglašeno da rezultati agresije neće biti priznati. Još krajem novembra 1991. godine Komisija je izvijestila da je Konferencija prihvatila stav da se SFRJ „raspala“, a ne da je pretrpjela otcjepljenje nekoliko republika; ona je tehnički prestala da postoji.

Skupština srpskog naroda u BiH je na sjednici održanoj 11. decembra 1991. godine donijela „preporuku“ o osnivanju „skupština općina srpskog naroda u BiH“. Na istoj sjednici Skupština je od armijskog vrha zatražila da JNA „svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije BiH, na kojima je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji kao njen sastavni dio.“

U toku 1989. i 1990. godine nacionalisti u Hrvatskoj i Srbiji su otvoreno pripremali teren za realiziranje svojih velikodržavnih ideja. Kratko nakon izbora u Hrvatskoj Tuđman je u više govora zahtijevao veliku Hrvatsku, koja je trebala uključiti i BiH, koju je smatrao avnojevskom tvorevinom i poricao njen historijski individualitet. On je napadao Bošnjake, pripisujući im namjeru osnivanja islamske države i negirajući postojanje Bošnjaka kao nacije. Do proljeća 1991. godine Tuđman i Milošević su bili na istoj talasnoj dužini po pitanju BiH – bilo im je važnije podijeliti je nego očuvati. Tuđman je o tome sasvim otvoreno govorio. Jednom prilikom – dok je američkom ambasadoru u SFRJ Zimmermannu pokazivao predsjedničku palaču u Zagrebu, bogato ukrašenu predmetima iz „hrvatske tisućugodišnje povijesti“ – zaustavio se ispred velike tapiserije Hrvatske na kojoj su bili istkani grbovi svih njenih dijelova. Pokazavši grb Bosne, Tuđman je rekao da „povijest

pokazuje kako je BiH doista hrvatska“. O sastanku sa Tuđmanom održanom u Zagrebu 14. januara 1992. godine Zimmermann je zabilježio da u svim godinama rada u Jugoslaviji nije vodio tako iznenađujući pojedinačni razgovor kao u toj prilici. Tuđman je razgovor počeo sa petnaestominutnim monologom, navodeći da je nedavno primio delegaciju bosanskohercegovačkih Hrvata koji su ga izvijestili da se osjećaju ugroženi Izetbegovićevom politikom. Navodio je da „Muslimani žele da stvore islamsku fundamentalističku državu i to tako što će Bosnu preplaviti sa 500.000 Turaka. Izetbegović u rukavu ima i demografski adut. On vodi politiku tajnog nagrađivanja velikih obitelji, pa će za nekoliko godina Muslimani u Bosni postati većina. Utjecaj islamske Bosne će se onda proširiti kroz Sandžak i Kosovo, na Tursku i Libiju. Izetbegović je fundamentalistički predstavnik Turske s kojom zajedno kuje urotu o stvaranju velike Bosne. Katolici i pravoslavci će nestati sa lica zemlje. Kažem vam, gospodine veleposlaniče, ako mi u Hrvatskoj prepustimo Hrvate takvoj sudbini, oni će se okrenuti protiv nas. Neki od njih će postati teroristi, a budite sigurni da u svojim osvetničkim akcijama neće poštediti ni Zagreb.“

Tuđman je priznao da je pitanje podjele BiH razmatrao s Miloševićem, s čelništvom Jugoslavenske armije i sa bosanskohercegovačkim Srbima i „svi su se slagali da je jedino rješenje podjela Bosne između Srbije i Hrvatske“. Zimmermann je iznio stav SAD-a da Izetbegović nije fundamentalista, niti da za ikoga predstavlja prijetnju naglašavajući da će se one suprotstaviti podjeli Bosne i Hercegovine i da niko ko to namjerava ne može računati na njenu pomoć. Tuđman je na to ostao neumoljiv, optužujući SAD za „kratkovidost i zatvaranje očiju pred muslimanskom opasnošću“, tvrdeći da „velika muslimanska država nije opasnost samo za Srbiju i Hrvatsku nego i za Evropu i SAD.“ Tuđman je tvrdio da Bosna i Hercegovina „ustvari ne postoji, nju su stvorile kolonijalne sile, a održali komunisti.“

Nakon što je Izetbegović 1990. godine postao predsjednik Predsjedništva BiH, njegova djela, a posebno „Islamska deklaracija“, postala su sirovina za srpske fabrike propagande. U političkim borbama koje su prethodile izbivanju stvarnih borbi u BiH, naročito su bosanskohercegovački Srbi stalno iznova ponavljali tvrdnje da je „Izetbegović muslimanski fundamentalista koji namjerava da stavi Srbe pod islamsku jurisdikciju. Srpski autori izvlačili su iz konteksta rečenice i fraze iz 'Islamske deklaracije' da bi 'demonstrirali kako je Izetbegović desna ruka ajatolaha Khomeinija' i čak, ne baš logično, kako je deklaracija Izetbegovića 'Mein Kampf'.“ Tuđman nije prihvatio BiH kao državu. Umjesto toga, smatrao je da je trebala biti podijeljena između Hrvatske i Srbije, s eventualnom ostavljenom malom enklavom oko Sarajeva.

Slobodan Milošević je, kao i Tuđman, slijedio historijske linije vlastitog nacionalizma. Njegova rečenica: „Srbija će biti velika i jaka, ili je neće biti”, sadržavala je otvorene osvajačke ambicije. U srbijanskim medijima je vladala parola da srpske oblasti u BiH moraju biti priključene matici. Milošević je stalno naglašavao opasnost da će doći do protjerivanja Srba iz BiH. Srpski nacionalisti su otvoreno formulirali svoj strateški cilj: srpske oblasti u BiH predstavljaju most za srpske oblasti u Hrvatskoj i za dalmatinsku obalu. Još prije nego što je održan referendum o nezavisnosti BiH, Karadžić je najavio da je njegov cilj uspostavljanje „jedne države za sve Srbe“. U jednom intervjuu za list „Ilustrovana politika“, objavljenom 20. januara 1992. godine, na pitanje o srpskoj strategiji je odgovorio: „Nema više povlačenja. Borićemo se.” A na pitanje koliko će daleko ići, odgovorio je: „Dok ne postignemo Karađorđev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu.” Uskoro se ponovo oglasio i priznao: „Nema povratka na jedinstvenu BiH. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizira kao cjelina, ne gledajući na administrativne granice.“ Prije nego što je postao predsjednik „krmje Jugoslavije“, Dobrica Ćosić je otvoreno govorio da „mir u Bosni i Hercegovini ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica“ ili „unutrašnjih administrativnih granica“, kako ih je on nazivao.

U oktobru 1991. godine, u odnosu na „saoizaciju“, započeo je nešto usporenijom dinamikom projekat „haoizacije BiH“ sa istim ciljem i scenarijem. Već 21. jula 1991. godine „HDZ Travničke regije“ je na sjednici održanoj 21. jula 1991. godine u Busovači usvojila zaključke prema kojima se preporučivalo „hrvatskom pučanstvu travničke i hercegovačkih općina da se udruže u 'Hrvatsku regionalnu zajednicu Herceg-Bosna'“, te je pokrenuta inicijativa za formiranje „Hrvatskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine“. Na zajedničkom radnom sastanku predstavnika Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice održanom 12. novembra 1991. godine u Grudama između ostalog je zaključeno da „hrvatski narod ovih regija ostaje i dalje uz jednoglasno prihvaćena opredjeljenja i zaključke usvojene na dogovorima sa predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom 13. i 20. juna 1991. godine u Zagrebu. Te dvije zajednice, polazeći od zaključaka spomenutih susreta i dogovora u Zagrebu preko posebnih zaključaka od 15. oktobra 1991. u Grudama i 22. oktobra 1991. godine u Busovači i ovog puta 12. 11. 1991. godine zajednički i jednoglasno odlučuju da hrvatski narod u Bosni i Hercegovini mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije našeg vjekovnog sna – zajedničke hrvatske države. Da bi ovaj povijesni čin bio naša stvarnost, ove dvije regionalne zajednice traže da se pristupi formuliranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenje Hrvatske banovine u Bosni i Hercegovini, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj.” U nastavku zapisnika sa

radnog sastanka se navodilo da „narod neće prihvatiti ni pod kakvim uvjetima bilo kakvo drugo rješenje osim u granicama slobodne Hrvatske”, te da se treba „vojnički još bolje pripremiti za sukobe sa svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države.” Odluka o uspostavi HZHB donijeta je 18. novembra 1991. godine u Grudama. U njoj je HZHB definirana kao politička, kulturna, ekonomska i područna cjelina, a za njeno sjedište određen je Mostar. Sa izvjesnim „zakašnjenjem“, tek 27. januara 1992. godine proglašena je i „Hrvatska zajednica srednje Bosne“, sa četiri općine (Zenica, Žepče, Zavidovići i Maglaj). Teritorijalni zahtjevi kreatora srpske i hrvatske politike u BiH, rukovodeći se etničkim kriterijima, pokrili su njen cijeli teritorij, ostavljajući za Bošnjake, njen najbrojniji narod, samo 3,52% teritorija.

Kada se krajem ljeta 1991. godine zahuktao rat u Hrvatskoj, srpske enklave u BiH počele su da se proglašavaju autonomnim entitetima i pozivaju JNA da ih štiti. Milošević je reagirao tako što je kontrolu nad snagama JNA u BiH sve više predavao bosanskohercegovačkim Srbima, tako da su oni u vrijeme postizanja sporazuma o prekidu vatre između Hrvatske i Srbije u januaru 1992. godine bili dobro naoružani i aktivno su kontrolirali velike dijelove teritorije koje su smatrali svojom. Bosanskohercegovačka država, s druge strane, bila je lišena mogućnosti da upotrijebi silu kako bi očuvala integritet.

U svom izlaganju na prvoj kongresnoj plenarnoj sjednici „SDA“ 30. novembra 1991. godine predsjednik SDA Izetbegović je naglasio da su prilike u tom trenutku bile takve da BiH i njeni građani prolaze kroz najdramatičnije trenutke u posljednjih stotinu godina svoje historije, to je bio izbor između rata i mira. Trenutnu situaciju je iznimnom činilo to što bi mogući rat bio totalni rat, a mnogi važni akteri događaja toga nisu bili svjesni. Armija je špartala po Bosni uzduž i poprijeko, a neki novi kartografi, potpuno lišeni svijesti da sjede na buretu baruta, iscertavali su neke nove karte i naveliko dijelili BiH.

Najviši državni organi BiH, Predsjedništvo i Vlada, na odvojenim sjednicama su donijeli istovjetnu odluku: da će od EZ-a tražiti da BiH bude priznata kao nezavisna država. Predsjedništvo je, donoseći takvu odluku, izrazilo spremnost BiH da se i dalje zalaže za iznalaženje novih oblika asocijacije jugoslavenskih republika. Vlada je zaključila da „pitanje odnosa među jugoslavenskim republikama treba rješavati – mirnim putem“. Na obje sjednice, i Predsjedništva i Vlade, predstavnici SDS-a glasali su protiv te odluke. Na odvojenim sjednicama Predsjedništva RBiH i Vlade, 25. decembra 1991. godine donijeta je odluka da se od EZ-a zatraži međunarodno priznanje BiH.

Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine je 9. januara 1992. godine u Sarajevu proglasila „Republiku srpskog naroda BiH“. Prema usvojenoj „Deklaraciji o proglašenju“, „Republika srpskog naroda BiH se nalazi u sastavu savezne države Jugoslavije, kao njena federalna jedinica. Ona obuhvata područja srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih etničkih cjelina u BiH. Sjedište 'Republike' nalazit će se u Sarajevu, a do donošenja njenog ustava važit će savezni zakoni i republički, koje van snage nije stavila Srpska skupština.“

Trinaestog januara 1992. godine održana je sjednica Predsjedništva BiH kojom je predsjedavao predsjednik Izetbegović. Razmatrana je situacija u BiH nastala nakon proglašenja tzv. „Republike srpskog naroda BiH“. Većinom glasova zaključeno je da je riječ o protivustavnom aktu koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice, te se zahtijevalo od svih organa i građana da poštuju Ustav i zakone BiH, a od Vlade da utvrdi i provede neophodne mjere radi zaštite legitimnih interesa BiH i njenih građana.

Na zahtjev Vlade BiH za međunarodno priznanje, arbitražna komisija EZ-a je odgovorila 11. januara 1992. godine „Mišljenjem br. 4.“, u kojem je konstatirala da „važeći Ustav SRBiH garantira jednaka prava narodima Bosne i Hercegovine, Muslimanima, Srbima i Hrvatima i pripadnicima drugih naroda i etničkih grupa; važeći Ustav SRBiH garantira poštovanje prava čovjeka; vlasti u BiH su pružile uvjerenja Komisiji da Republika nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema susjednim zemljama.“ Komisija je ocijenila da BiH ispunjava uvjete za međunarodno priznanje, ali je istovremeno konstatirala da je 9. januara 1992. godine Skupština srpskog naroda u BiH proglasila nezavisnost „Srpske Republike BiH“ u okviru Savezne države Jugoslavije. Arbitražna komisija se našla u situaciji nastanka dviju država u BiH, ilegalne „Srpske Republike“ i legalne Republike BiH. Međutim, Komisija je dan ranije, 10. januara 1992. godine, u svom „Mišljenju o Jugoslaviji br. 4“ već bila utvrdila da je „SFRJ u procesu raspadanja“. Zato je njen zaključak o BiH bio formuliran u zahtjevu da se putem referenduma pozovu svi njeni građani na izjašnjenje pod međunarodnom kontrolom. Predsjedništvo BiH podnijelo je 20. januara 1992. godine zahtjev Skupštini da se raspiše referendum o nezavisnosti kao ključni uvjet za dobijanje međunarodnog priznanja. Skupština je na sjednici održanoj 24. i 25. januara 1992. godine glasovima bošnjačkih i hrvatskih poslanika odlučila da se održi referendum o nezavisnosti. I od vodeće svjetske sile, SAD-a, bosanskohercegovačkoj Vladi su dolazile riječi ohrabrenja. Na kraju dvodnevne posjete BiH ambasador SAD-a u Beogradu Zimmermann je izjavio da je bilo najvažnije osigurati da se rješenja traže na miran način. Apsolutno je smatrano važnim da BiH ostane ujedinjena i njen

teritorijalni integritet nepovrijeđen. Ambasador Zimmermann je više puta u ime vlade SAD-a mnogim ličnostima, uključujući i rukovodstvu Armije, Srbije i Hrvatske, stavljao jasno do znanja da je teritorijalni integritet BiH od najvećeg interesa za SAD. To je značilo da će svako ko ugrozi teritorijalni integritet BiH zasigurno imati negativne posljedice po svoje odnose sa SAD-om. Tvrdio je da SAD neće u tom trenutku priznati nekakve pokušaje Srbije da od sebe načini zemlju nasljednicu Jugoslavije.

Dok su još trajale pripreme za referendum, pristizale su informacije o novim planovima o podjeli BiH, direktno iz zgrade Parlamenta BiH, što su slučajno otkrili novinari. Iako im je bio zabranjen pristup na zasjedanju Skupštine srpskog naroda u BiH, novinari su uspjeli da registrišu mape koje su visile na zidovima dvorane. Uskoro su se saznali i pravi ciljevi te nesvakidašnje skupštinske izložbe, na kojoj su bile izložene eksperimentalne karte koje su pokazivale da i srpski kao i hrvatski narod imaju „izvanredno integriranu teritoriju, što im je davalo povoda za zadovoljstvo, što na njoj mogu organizirati svoju BiH“ – kako je rekao Karadžić. Prema njegovom mišljenju, „njena podjela je bila već gotova stvar, jer je faktičko stanje na terenu bilo takvo da su postojale tri Bosne i Hercegovine.“ Neki su i ranije počeli ucrtavati šavove po BiH, na mnogim skupovima je dijeljena uzduž i poprijeko. U pojedinim projektima „SDS“ se posebno zalagao za njenu unutarnju razgradnju, budući da je međunarodni faktor bio izričito protiv mijenjanja vanjskih granica. Dr. Ivo Komšić iz Socijalističke demokratske partije BiH je tvrdio da ono što su predložili „SDS“ i „HDZ“ predstavlja pokušaj da se „stvori srpska i hrvatska država u BiH“.

Posredstvom EZ-a u Lisabonu je 23. februara 1992. godine doneseno kompromisno rješenje. Predstavnici triju naroda dogovorili su se na daljnji opstanak BiH u njenim dotadašnjim granicama, pri čemu je njena unutarnja struktura trebala biti organizirana prema etničkim kriterijima. „Skupština srpskog naroda u BiH“ je 28. februara 1992. godine proglasila Ustav „Srpske Republike BiH“, koji je odredio da njena teritorija obuhvata sva područja sa većinom srpskog stanovništva, „uključujući i područja na kojima je nad srpskim narodom u Drugom svjetskom ratu izvršen zločin genocida“. Republika je proglašena dijelom jugoslavenske federalne države.

U sjedištu EZ-a 28. februara 1992. godine je zvanično bilo najavljeno da će ministri vanjskih poslova „Dvanaestorice“ 2. marta 1992. godine u Bruxellesu na sastanku Ministarskog savjeta otvoriti pitanje BiH u svjetlu referenduma o nezavisnosti. U vezi sa tim, predsjednik Konferencije o Jugoslaviji Lord Carrington je označio pitanje njenog budućeg unutarnjeg uređenja bitnim dijelom ukupnog sporazuma o priznanju nezavisnosti BiH i

najavio da je to veoma značajna dionica Konferencije o Jugoslaviji. Time se nastojalo odgoditi priznanje BiH prije njene podjele. Međutim, drugačiji su tonovi dolazili iz Washingtona i Bonna. „Ako rezultati referenduma budu u korist osamostaljenja, Evropska zajednica bi u martu 1992. godine mogla priznati Bosnu i Hercegovinu.“

Oko 4.500 glasačkih mjesta je bilo otvoreno 29. februara 1992. godine u 7 sati i stanovnici Bosne u Hercegovine su imali priliku da dva naredna dana izraze svoju volju i odluče se o njenoj suverenosti i nezavisnosti. Republička izborna komisija saopćila je 4. marta 1992. godine da su konačni i zvanični rezultati republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine, koji je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine slijedeći: prema podacima izbornih komisija od ukupnog broja glasača (3.253847), na referendum je izašlo i glasalo 2.073568 građana sa pravom glasa, odnosno 64,31% od ukupnog broja važećih glasačkih listića, „za“ je bilo 2.061932 glasača, ili 99,44%, „protiv“ je glasalo 6.037 glasača, ili 0,29%. Nevažećih glasačkih listića je bilo 5.227, odnosno 0,25%.

Odgovarajući na pitanje o održanom referendumu, State Department je već u prvoj rečenici podvukao da „konačni rezultati pokazuju da je oko 65 procenata građana Republike sa pravom glasa učestvovalo na referendumu i da je više od 99% njih koji su glasali podržalo nezavisnost.“ Nakon njegovog održavanja, na osnovu ocjena međunarodnih posmatrača, izjašnjavanja među njima i predstavnika Američke ambasade i kongresne Komisije KESS-a, naglašavalo se da je ishod glasanja legitimni izraz većine naroda u Bosni i Hercegovini. Učinjeno je to u trenutku kada su lideri „SDS-a“ pozvali srpski narod da bojkotira referendum proglašavajući ga mimo svih pravila, normi i principa – nelegalnim. State Department je na to reagirao porukom da „SAD podržavaju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine i da osuđuju svakoga ko izaziva ili ohrabruje i podstiče na nasilje sračunato na poništavanje rezultata referenduma i njenu podjelu.“

U zajedničkoj izjavi EZ-a i SAD-a o priznanju jugoslavenskih republika, koja je usvojena na sastanku u Bruxellesu 10. marta 1992. godine, naglašavalo se da će EZ i njene članice kao i SAD međusobno usaglasiti svoje postupke u odnosu na završni proces priznanja jugoslavenskih republika koje teže nezavisnosti. Priznavanje Bosne i Hercegovine i Makedonije kao nezavisnih država najavljeno je na narednom sastanku Savjeta EZ-a za generalna pitanja, koji će se održati 6. aprila 1992. godine u Luksemburgu.

Na sastanku u Lisabonu predsjedavajući EZ-a Cutileiro je pokazao mapu koja je prikazivala BiH podijeljenu tako da Hrvati i Bošnjaci kontroliraju oko 56 procenata teritorije (Bošnjaci 43,5% i Hrvati 12,5%), a Srbi 44%. Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara EZ-a u Bruxellesu 6. aprila 1992. godine, s tim da ono stupa na snagu dan kasnije. Tim priznanjem Bosna i Hercegovina se i formalno prestala nalaziti u sastavu SFRJ. Istoga dana „Parlament srpskog naroda“ je proglasio nezavisnost „Srpske republike BiH.“ Istovremeno su srpski članovi napustili državno Predsjedništvo, zahtijevajući dvije trećine teritorija.

Umjesto zaključka

U trenutku kada se pred zgradom UN-a 22. maja godine 1992. zavijorila zastava RBiH sa ljiljanima i označila da je ona članica međunarodne organizacije koja je dužna da se brine o njenoj sigurnosti i da joj pruži svu zaštitu, započeo je proces čije je glavno obilježje bilo više od 70 nerealiziranih rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a, a koje su predstavljale potvrdu njegove nedjelotvornosti. Historijske činjenice su pokazivale da na prostorima Bosne i Hercegovine nikada nisu postojale monoetničke administrativno-teritorijalne jedinice, niti podjele na etničkoj ili religijskoj osnovi. Usljed događaja koji su slijedili nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, Cutilleirova misija je ubrzo izgubila svaki smisao. Njegov plan počeo je propadati zato što je bio neprovodljiv na terenu ali i zbog toga što su zahtjevi bosanskohercegovačkih Srba izašli daleko iz okvira svega što je u to vrijeme EZ bila spremna ponuditi. Savez sa Srbijom kao i srpska republika unutar BiH – država u državi – bila su rješenja kojima bi se stvorili neprihvatljivi presedani na međunarodnom nivou. Potvrdilo se da je EZ bila spremna prihvatiti unutarnjo-teritorijalne podjele prije svega na nacionalnim osnovama, što je ojačalo argumente „SDS-a“ u prilog nacionalnom razdvajanju na predstojećim mirovnim pregovorima. Srpske vođe su procijenile da ratom mogu postići više nego za pregovaračkim stolom. Slijedili su novi planovi o podjeli, mnogi od njih izrađeni pod pokroviteljstvom britanskih diplomata, sve dok RS unutar BiH, što je i bio Karadžićev glavni ratni cilj, nije naposljetku ostvarena u Daytonu. Dejtonski mirovni sporazum je bio rezultat kompromisa, što je i bila njegova najveća slabost. Umjesto da bude plod brižnog i studioznog napora da se pronađu prava rješenja za trajan mir u regiji, Dayton je za Zapad bio samo još jedno u nizu nastojanja da se dođe do instrumenta kojim se mogu ostvariti deklarirani politički ciljevi. Richard Holbrooke je smatrao da je „sporazum koji je on nametnuo zaraćenim stranama uglavnom zadovoljavajući“, jer je prekinuo rat i uspostavio jedinstvenu državu Bosnu i Hercegovinu,

odražavajući tako osnovne ciljeve SAD-a. To, ipak, prema njegovom mišljenju, nije značilo da je Dejtonski sporazum savršen, priznavši nekoliko slabosti u njemu. Njegova dogradnja podrazumijeva mogućnost da se uspostavi funkcionalna država u njenom punom kapacitetu.

Literatura

1. Anđelić, Neven (2005) *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B92, Beograd.
2. Begić, Kasim (1997) *BiH od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Bosanska knjiga i Pravni centar Fonda „Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine“, Sarajevo.
3. Bilić, Ivan, Miroslav Tuđman (2005) *Planovi, sporazumi, izjave o državnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991–1995*, Zagreb.
4. Bulletin (1991–1992) „Presse und Informations-Amt Bundesregierung“, Bonn.
5. Cigar, Norman (1998) *Genocid u Bosni: Politika etničkog čišćenja*, Sarajevo.
6. Čalić, Marie-Janin (1996) *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegowina*, Frankfurt am Main.
7. Dragović-Soso, Jasna (2004) *Spasioci nacije: Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd.
8. Europa-Archiv (1991–1992) Zeittafel, Bonn.
9. Europa-Archiv (1991–1992) Zeitschrift für Internationale Politik, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Bonn.
10. Friedman, Francine (2002) „Islam kao nacionalni identitet“, Forum Bosnae, 18/2002, Sarajevo.
11. Furkes, Josip, Karl- Heinz Schlarp (1991) *Jugoslawien, ein Staat zerfällt*, Hamburg.
12. Hadžović, Sead (2001) „Sastavni dio rata protiv BiH – genocid i etničko čišćenje“, u: *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*, zbornik saopćenja i diskusija sa okruglog stola, Beograd.
13. Liberti, Žozef (1992) „Prokletstvo Sarajeva: Deveti krug pakla“, III BH Eksklusiv, 25. XII 1992, 9, Split (na osnovu tekstova objavljenih u njemačkom listu Der Spiegel, Hamburg).
14. Lučić, Ivica (2008) „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, Časopis za suvremenu povijest, 1, Zagreb.
15. Oslobođenje (1990–1992) Sarajevo.
16. Ramet, P. Sabrina (2005) *Balkanski Babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, Alinea, Zagreb.
17. Rezultati popisa stanovništva u BiH 1981–1991 (1991), Sarajevo.
18. Ribičić, Ciril (2001) *Geneza jedne zablude: Ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*, Zagreb – Sarajevo.

19. Schönfeld, Roland (1994) „Balkankrieg und internationale Gemeinschaft“, Südosteuropa Mitteilungen, München.
20. Stokes, Gale (2010) „Nezavisnost i sudbina manjina, 1991–1992.: Etničko čišćenje i ratni zločini“, u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Inicijativa naučnika. Priredili Charles Ingrao – Thomas A. Emmert, Biblioteka Memorija, Sarajevo.
21. Šehić, Zijad (2013) *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo.
22. Zimmermann, Waren (1997) *Izvori jedne katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji: Posljednji američki veleposlanik piše o tome što se dogodilo i zašto*, Globus znanja, Zagreb.